

Cseke Péter

PÁSKÁNDI A RÉGI ÉS AZ ÚJ
KÁNTOR-LÁNGBAN¹

1. Még frissen él bennem Kántor Lajos öröme, ami akkor töltötte volt el, amikor a *Száz év kaland* reá eső részét befejezte, s új munkába kezdhetett. Ennek hatására Domokos Géza 1971-es öröme is élmény-élességgel villant fel emlékezetemben. Magam előtt láttam az újdonsült Kriterion-igazgató derús tekintetét, amint a Romániai magyar irodalom 1945–1970 kéziratát lapozgatja a bukaresti sajtóházban. Az ötvenes évek elején Kolozsvárról „felköltöztetett” *Falvak Népe* ugyanott „székel”, így gyakorta felhívtak szerkesztőségi értekezletekre. Ilyenkor, ha tehettem, mindig átnéztem Domokoshoz is, aki a *Vitorla-ének* megjelenése után érdeklődéssel figyelte pályakezdésemet. Egyik látogatásom alkalmával a kiadói tanács tagjai vették körül. A megbeszélés tárgya a hamarosan elhíresült Kántor-Láng kézirata volt. Domokos Géza előrejelzéseiből azt vettem ki: tisztában van azzal, hogy „a fiatal kritikusok” (Kántor 34, Láng 33 éves volt akkor) műközpontú irodalomszemlélete az érintettek egy részében ellenérzéseket, netán heves reakciókat válthat ki. Ez kiderül egyébként a *Domokos Géza kockázatai* című Kántor-kötetből (2014) is. A szerző emlékezete szerint a kolozsvári Continental (a hajdani New York) szállodában került szóba először, 1970 nyarán, az MTA felkérésére készülő irodalomtörténeti összefoglalójuk. „Sejthettük, hogy az újabb kori magyar irodalom egészét felölelni hivatott kézikönyv megjelenése elhúzódik (végül 1982-ben látott napvilágot a »határon kívüli« részek áttekintése!), munkánkat tehát szívesen ajánljuk fel a Kriterionnak. Nem volt szükségem különösebb meggyőző munkára, Domokos Géza [...] egyből igent mondott – és az 1971-es kiadást követő második évben vállalta a javított új kiadást, öregebb és fiatalabb dogmatikusok, konzervatívok ádáz kritikái (és politikai!) támadásai ellenére.”²

1 Elhangzott 2018. május 17-én a Szatmárnémetiben tartott Páskándi-megemlékezésen.

2 Kántor Lajos: *Domokos Géza kockázatai (és a végösszeg)*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2014. 52.

Az irodalompolitikus Domokos Géza tehát az első perctől kezdve ráérezett arra, hogy itthon van leginkább funkciója a paradigmaváltó értékrend-teremtésnek. Sőt, szándékai szerint ezzel a román irodalmi köztudatot is befolyásolni szerette volna. Ami a második kulturális forradalom (1974) után már nem járt/járhatott sikerrel. Florica Perian fordítása azóta sem látott napvilágot.³ Az idő mégis az irodalompolitikai kockázatokat vállaló intézményteremtőt igazolta: a '68-as nyitást követően – átmenetileg – lélegzethez jutó erdélyi magyar irodalom esztétikai érvényű értékteremtésének kanonizációját megkülönböztetett olvasói figyelem követte.

Persze, Domokos Géza bátran felkarolhatta a munkát a kiadói terveket jóváhagyó hatóságok előtt, hiszen a kézirat Dávid Gyulának, a kolozsvári kiadói műhely vezetőjének megfontolt, higgadt érvelésével érkezett Bukarestbe – 1971. február 10-i keltezéssel.⁴ Az irodalomtörténész egyrészt a korábbi kezdeményezések (Marosi Péter, Sóni Pál) folytatásának szükségességére, másrészt az irodalom korabeli tudatállapotának a megváltozására hívta fel a figyelmet. Kifejtette: a '70-es évek szintjén az irodalmi művek elemzésében nélkülözhetetlenek az új módszerek; a szerzőpáros pedig a modern műelemzési kísérletek hasznosításával arra törekszik, hogy „az irodalmi jelenségek lényegét megragadóbban vizsgálja”; ugyanakkor mindketten árnyalt elemzésekben „tárják fel azt a bonyolult struktúrát, amely a vers, novella, regény vagy drámai mű egészében, annak minden vonatkozására kihatva realizálódik”. Dávid Gyula persze azzal is tisztában volt, hogy a korszak szintézisének a megteremtése akkoriban számtalan akadályba ütközött: irodalmunk félműltjának a lezáratlansága, az előtanulmányok, az irodalomtörténeti dokumentum-közlések, a bibliográfiák stb. hiánya... Így nem kérte számon azt, amit távlat és előmunkálatok hiányában nem valósíthattak meg. *Szemlélet és mérték* egysége szempontjából tartotta figyelemreméltónak a vállalkozást. Azt, hogy az irodalmi sematizmus és a leszűkítetten értelmezett realizmus-konceptió produk-

3 K. L. – L. G. [Kántor Lajos – Láng Gusztáv]: Madárjósok? Társ-kaland. In Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Száz év kaland*. Erdély magyar irodalmáról (1918–2017). Bookart Kiadó, Csíkszereda, 2018, 32–39.

4 [Dávid Gyula]: *Összesítő vélemény Kántor Lajos – Láng Gusztáv Romániai magyar irodalom 1945–1970 című kéziratáról*. EMKE – Szabédi Emlékház. A Kriterion kolozsvári szerkesztőségének irattára. Elemzéseinkhez a 34. és 35. dobozban található szerkesztőségi levelezéseket használtuk fel.

tumait „jótékony árnyékban” hagyva igyekeznek kiemelni az értéktelentő mozzanatokot.⁵

A kötet még abban az évben napvilágot látott, és a kolofon szerint Dávid Gyula volt a szerkesztője. Ahogy a Bookartnál megjelentek is. Kántor Lajos határozott (testamentum-értékű) kérésére.

2. Dávid Gyula 1971 elején azt is megjósolta: „A könyv bizonyára eseménye lesz hazai irodalmi életünknek.”

Az volt. Kettős értelemben is.

Aki nem olvasta, illetve nem olvashatta a maga idejében azokat az elismerő vagy elmarasztaló szövegeket – Kántor Lajos mintegy százat tartott számon⁶ –, az a *Száz év kaland* szerzőinek visszatekintéseiből is fogalmat alkothat erről. Mindketten tudták, hogy az irodalmi életben jelentős fordulatot hozó könyvet adtak ki a kezükből, ezért nem érdekelte különösebben őket „sem a dicséret, sem a gáncs”.⁷ Pedig ez utóbbiból is bőven kijutott nekik. A (politikai értelemben) „irredentának” minősített könyv címében szereplő 1945-ös évszámot a második kiadásban 1944-re kellett cserélni, s bizonyos kompromisszumok nyomjeleivel is találkozhat, aki a két kiadást egybeveti. Ennek ellenére s ezzel együtt a Román Akadémia díjával tüntették ki a kötetet.

Ez is hozzátartozik a *Kántor–Láng* háttértörténetéhez.

Kántor Lajossal a kilencvenes évek elejétől napi rendszerességgel találkozhattam a *Korunk* szerkesztőségében; a *Kiskatedrával* (1994), a *Kivándorló irodalommal* (1998), a *Dsida Jenő költészetével* (2000) időről időre hazatérő tanárommal, Láng Gusztávval többnyire a Muzsnay Árpád által, Szatmárnémetiben szervezett Ady-, Móricz-, Dsida-, Páskándi- és Szilágyi Domokos-konferenciákon. Ahová ő akkor már Szombathelyről tért vissza. Szülőföldjére. Fel sem kellett tennem a mindegyre nyelvem hegyére tolaikodó kérdést – mikorra készül el az újabb *Kántor–Láng?* –, baráti közelségből tudhattam: az újra- és továbbgondolás kényszere őket is foglalkoztatja. Időközben megjelent Pomogáts Béla erdélyi irodalomtörténete⁸ – Kántor Lajos ír róla a

5 I. m. 134–137.

6 Lásd: K. L.: Láng-dosszié – társszerzőségben. In *Száz év kaland*. 25–31.

7 L. G.: Vallomás és meditáció. In *Száz év kaland*. 20–24.; K. L.: *Láng-dosszié – társszerzőségben*. In *Száz év kaland*.

8 Pomogáts Béla: *Magyar irodalom Erdélyben I–VI*. Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda, 2005–2010.

kötetben⁹ –, ami egyrészt megkönnyítette, másrészt meg is nehezítette munkájukat. „Hatalmas anyagot – eredeti és vonatkozó irodalmat – tekintett át Pomogáts, ami csak úgy volt lehetséges, hogy évtizedeken át idefigyelt az Erdélyben születő könyvekre, folyóiratokra – így azt is tudja, hogy kire-mire érdemes hivatkozni.” Miután szóvá teszi a vitatható részmegállapításokat és a szerkezetben mutatkozó aránytalanságokat, Kántor kiemeli a munka különleges jelentőségét: „Valószínűleg még évtizedekig nélkülözhetetlen kézikönyv lesz. Azt is mondhatnám, kiegészítője a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon régebben megjelent (négy) kötetének.”¹⁰

Ebből is kitetszik, hogy a szerzők felszabadultak annak kényszere alól, hogy a szabatos irodalomtörténet-írás módszertani követelményehez igazodjanak, ugyanakkor szabadságot nyertek ahhoz, hogy a maguk vágta (1970-es) csapáson haladva – a külső és a belső cenzúrától véglegesen megszabadulva – éljenek az önkorrekció lehetőségeivel, illetve azzal az előnyükkel, hogy helyközelibb/belsősebb „karakterológiai színezetű” ismeretekkel rendelkeznek a hetvenes évektől kibontakozó életpályákról és a már lezárult életművek alkotóiról. Abból az alapvetőnek tekinthető felismerésből kiindulva, hogy a nyolcvanas évek közepétől „kitágultak (visszamenőleg is) az erdélyi irodalom határai, másképp lehet és kell ma szólni a magyar irodalom regionális és egyetemes jellemzőiről, így az erdélyiségről is, a művekről-életművekről, az irodalmi intézmények közti átjárásokról”.¹¹

Páskándi esetében sem zárul le sokoldalú alkotói munkásságának elemzése a költő 1974-es áttelepülésével. Amit az 1971-es és 1973-as *Kántor-Lángban* olvashatunk róla hét könyvoldalon – ahol az erdélyi magyar drámának szentelt fejezetben pedig *Az eb olykor emeli lábát* főszerephez jut¹² –, az tágabb akusztikát kap a *Száz év kaland* életmű-összefüggéseket láttató Páskándi-fejezetében, de olyanformán, hogy a legkésőbbi (2003-as) Láng-szöveg került a harmincegy lapot számláló fejezet élére, a költői indulás történelmi-társadalmi körülményeinek felidézésével. Ezzel csak azt szeretném jelezni, hogy a 2018-as

9 Kántor Lajos: Pomogáts Béla erdélyi irodalomtörténete. In *Száz év kaland*. 76–82.

10 Uo.

11 Kántor Lajos: Előljáróban. In *Száz év kaland*. 5–6.

12 Uó.: *Domokos Géza kockázatai (és a végösszeg)*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2014. 52.

kiadvány előnyére vált a történelmi távlat kivárása. A szerzők ekkor már úgy gondolták ugyanis, hogy az egykori kritikák, tanulmányok vagy éppen az alkalmi, „helyszínelő” jegyzetek a rámutatás másfajta előnyeivel ajándékozhatják meg a mai és jövőbeli olvasókat.¹³

Ha összehasonlítjuk az 1971-es és 1973-as *Kántor–Láng*ban olvasottakat, egyedül a Réthy Andor¹⁴ által összeállított könyvészet Páskándi-részében fedezhetünk eltérést. Aligha véletlen, hogy az 1973-as bibliográfiát a Szatmárnémetiben született Zirkuli Péter közleményének említése teszi gazdagabbá. A *Korunkban* megjelent *Vendégség* kolozsvári bemutatójáról írt reflexióinak ezt a címet adta: *Világirodalmi rangú dráma*. „Ha az ilyenfajta drámának az ősképét keresnénk, Németh Lászlóra mutathatnánk legmegnyugtatóbb biztonsággal. [...] Páskándi is fölfedezi, hogy az igazán drámái: az maga a gondolkodás. [...] Dávid Ferenc így nem elvont eszmévé tisztított. [...] Isten vendége. Vagyis a gondolaté.”

Az 1971-es és az 1973-as *Kántor–Láng* nyilvánvalóan tágabb összefüggésben helyezi el a *Vendégséget*, közép-európai viszonylatban jellemzi Páskándi drámaírói munkásságának erdélyi korszakát. A *Száz év kaland* – egyebek mellett – már arra is választ keres: az abszurd műfaját megújító Páskándi-darabok feljutottak-e a világszínház dobogóira? Ha igen, miért nem?

3. Dávid Gyula 1970. július 10-én küldte Bukarestbe Páskándi *Az eb olykor emeli lábát* című kötetének kéziratát. Kísérő levelében hangsúlyozta: „a kötet beilleszkedik a kiadó addigi drámai gyűjteményes kötetének sorába (Földes Mária, Deák Tamás), s így terjedelmileg nem sokkal marad alatta a már megjelenteknek. Tartalmában izgalmas, sajátos kötet lesz.” Hogy miben lesz sajátos, azt Páskándival íratatja meg „reklámfülnek”, elvégre ő az, aki „a legközvetlenebbül tud erről a dramaturgiáról nyilatkozni”.

A szöveg így hangzik:

13 Uo.

14 Visszatekintésében Láng Gusztáv felidézi, hogy a bírálóok közül a legfőnyesebbnek azt tartotta, amelyik könyvük legmaradandóbb fejezetének Réthy Andor bibliográfiáját tekintette. „Akkor ezt egy kicsit sértőnek éreztem; ma már igazat is adok neki. Hiszen a bibliográfia tényeket közölt – kizárólag tényeket –, és a tények maradandósága vitathatatlan. Epp csak nincs jelentőségük és jelentőségük. Csak akkor, ha értelmezzük őket, mint már mondtam, az értelmezések csakugyan mulandók.” (*Madárjósok? Társ-kaland*. I. m. 37.)

„Az a fajta színház, amelyet én szeretnék, nem abszurd, sokkal inkább abszurdoid. Az abszurd jelenség, a képtelenség, az ész-ellenesség, a véletlenek uralma ott van a világban, a múltban, a jelenben, sőt a jövőendő történelmében is, mint fájó, eszünket bontó lehetőség. Ezt a jelenséget szeretném a legpontosabban körülírni, mert szerintem a pontosság esztétikai kategória. Én nem igenlem az abszurdot, nem is kerget kilátástalanságba, de tudomásul veszem azt is, hogy egyetlen fegyverem van ellene; a precizitás: az értelem indulata.

Darabjaim néha párbeszédés novellák, olykor valóságos színdarabok, megint máskor lírai játékok, vagy éppen paródia-mókák; ami mégis közös bennük: magatartásom, filozófiám, stílusom természete. Nem színpadi szerző, elsősorban író vagyok, aki azért ír néha drámát, mert hallgat az anyag sugallatára, s hagyja, hogy anyaga is alakítsa őt. Nem könyvdrámáknak szántam ezeket a darabokat, de azt is tudom: addig minden csak könyvdráma, amíg meg nem leli színházát, színészeit, rendezőjét. Annyiban mégis könyvdrámákat írtam, hogy jó olvasmánynak szerettem volna tudni ezt a néha mulatságos, olykor szorongató betűvilágot.

Türelmet kérek az olvasótól: a gondolkodás szeretetét; higgyen nekem e 356 oldalnyi úton.”¹⁵

Egybevettem a Páskándi-gépiratot a kötet fülszövegével: változtatás nélkül látott napvilágot. A hetvenes évek elején még erre is volt/lehetett példa.

A költő és novellaíró Páskándi teljesítménye mellett a *Kántor-Láng* két helyen is foglalkozik a drámaíróéval. A körvonalazódó életművet 1970-es szinten bemutató fejezetben a szerzők jelzik, hogy „a műfaj nyugati képviselőitől eltérően nemcsak tragikus színekkel, hanem ironikus fölényvel, humánium-mozgósító szenvedéllyel” mutatja föl a mai ember társadalmi helyzetét.¹⁶ A drámaelemző fejezetből megtudjuk, hogy Páskándinál az időfelettség és arcnélküliség ötvöződik „konkrét időbeliséggel és típusalkotással, az abszurdnak egy új, kelet-európai válfaját igazolva, melynek Mrožek mellett minden bizonnyal Páskándi Géza is egyik jelentős képviselője.”¹⁷

15 Dávid Gyula levele a Kriterion Könyvkiadó bukaresti szerkesztőségének, 1970. júl. 10. A Kriterion kolozsvári szerkesztőségének irattára.

16 Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1945–1970*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971. 114–121.

17 I. m. 207–210.

A *Száz év kalandból* szerez tudomást a mai olvasó arról, hogy Láng Gusztáv *Az eb olykor emeli lábát* megjelenését követően terjedelmes esszéiben foglalkozott az *Utunkban* Páskándi drámai műfajaival. *A képlet ismeretlenje: az ember* címen olvasható az új *Kántor-Lángban*.

Láng Gusztáv sorra veszi Páskándi színházának darabjait, és két tipológiai megjegyzést tesz:

a) Páskándi „nem abszolút igazságokat fogalmaz az emberi létről, hanem a lét lehetőségeinek a modelljeit állítja fel; szituációi, mégoly képletszerű voltukban is, konkrét meghatározottságokat villantanak elének, s igazságai érvényéért igen helyesen a maga megvonta koordináták között vállalja a művészi felelősséget.”

b) A *Vendégség* azért is lehetett remeklése szerzőjének, mert az üldözőinek kiszolgáltatót Dávid Ferenc drámájában „a gondolkodó valamilyen formában mindig össze van kötve az emberekkel, minden emberrel; létének értelme, hogy *nekik*, vagy éppen *helyettük* gondolkozik [...], aki olyan emberekre pazarolja gondolatait, akik azokat újra meg újra elárulják?”¹⁸

4. Amikor Páskándi átköltözött Kolozsvárról Budapestre (1974-ben), a távozása kapcsán érzett veszteség közepette sokan arra gondoltunk, hogy most talán megnyílnak előtte az európai színpadok. Amiként azt tehetsége és java írói teljesítménye indokolta. Kántor Lajos 1998-ban nem kis csalódottsággal írta le, hogy a lengyel Mrożek és Różewicz versenytársának tartott Páskándi színpada nem tudott európai érdeket szerezni. „Ma sem hiszem, hogy túlzott volt ez az erdélyi remény, nem hiszem, hogy Páskándinak ne lett volna ott a helye Varsó és Prága vagy éppen Párizs színházaiban. No meg a modern világgönyvtár sorozataiban.” A gondolatsor ekképpen folytatódik: „Nem tudom, bepótolható-e a mulasztás, számíthatunk-e Páskándi Géza fölfedezésére legalább a kelet-közép-európai térségben. A magyar irodalomban persze nem kell őt fölfedezni, jóllehet a divatokon mindig újra győzni kell. Az életmű mindenestre jóval nagyobb figyelmet érdemel, mint amilyen napjaink irodalmi közvéleményében körülvészi. Én magam érzem a nyomasztó tartozást. (Amelyet csupán színez, hogy éppen az említett történelmi drámáinak első közreadója lehettem, viszonylag ifjú *Korunk-*

18 L. G.: A képlet ismeretlenje: az ember. In *Száz év kaland*. 385–390.

szerkesztő koromban.) A legutóbb Szatmárhegyen fogadtam meg, hogy újra bemegyek Páskándi Géza utcájába. Abba, amelyiken nem a traktor az egyedüli használható közlekedési eszköz.”

Kántor Lajos 1998-as töprengésére tíz év múlva érkezett válasz. Épp a *Korunk* hasábjain. Aminek közvetlen előzménye Bertha Csillának a Szatmárnémetiben tartott előadása Páskándi Géza drámáinak angol nyelvű recepciójáról.

Amikor Bertha Csilla a londoni egyetemen, majd 2006 őszén a New York állambeli Brockport egyetemen Páskándi-darabokat is tanított egy közép-európai drámakurzus keretében, lehangoltan tapasztalhatta, hogy milyen kicsi a nyugati olvasók-nézők affinitása az olyan súlyos gondolati drámákhoz, mint a *Vendégség* vagy a *Caligula helytartója* (Székely János). Hogy *Az ember tragédiájáról* ne is beszéljünk. Recepció-történeti visszatekintésében Bertha Csilla méltán említi Brogyányi Jenő felvidéki származású amerikai műfordítót és színházi szakembert, aki jó néhány magyar drámát publikált amerikai folyóiratokban és kötetekben saját angol fordításában, s be is mutatott a feleségével, a rendező Pamela Billiggel közösen alapított New York-i kicsiny, nem kommersz színház, a Threshold Theatre Company (Küszöb Szintársulat) előadásában. Aki „különös előszeretettel fordított és 1983-tól kezdve sokat szerepeltetett a társulat repertoárjában Páskándi Géza-darabokat, közülük egy csokornyit kötetbe is rendezett *Moment of Sincerity* (Az őszinteség pillanata) címmel, amelyet aztán a kolozsvári Polis Kiadó jelentetett meg 1999-ben. Szócikket is írt Páskándiról az alig néhány magyar drámáirót tartalmazó *The Cambridge Guide to the Theatre* (1988) című nemzetközi színházi lexikonba.”¹⁹

„Ha a Páskándi-darabok, mondjuk, Londonban vagy Párizsban jelentek volna meg mint angol vagy francia irodalmi művek, szerzőjüket a világ egyik vezető színműírójaként tartanák számon mindenütt” – idézi Brogyányit a *Korunkban* Bertha Csilla. Persze, mindketten tudják, hogy ha a szerző Londonban vagy Párizsban élt volna, akkor nyilván nem ilyen drámákat ír, hiszen ezek: „bár egyetemes nyelven szólnak, kimutathatóan a szülőföld meggyötört talajából eredtek.” A Páskándi-abszurdoidok tehát szervesen ötvözik a nyugat-európai abszurd sok jellegzetességét egy sajátosan kelet-közép-európai, keserűen komikus,

19 Bertha Csilla: „New York számára teljesen új hang”. In *Korunk*, 2008. 8. 81–85.

groteszk, konkrét társadalmi nyomorúságot felmutató, olykor realizmusból kiinduló drámaformával, s ezzel magát az abszurd műfaját is megújítják. A beckett-i létérzés, a mindent meghatározó és átható irracionális, a metafizikai dimenzió megismerhetetlensége, az ebből adódó egzisztenciális elbizonytalanodás, az ismeretlen erővel szembeni emberi tehetetlenség nem tűnik el, nem oldódik fel bennük, hanem kiegészül az emberi, társadalmi akarat, a konkrét helyhez, társadalmi formációhoz kapcsolható, a totalitáriánus diktatúra abszolút hatalmát és szándékos kiszámíthatatlanságát tükröző börtönlét groteszk képével. A nyelv, a logika fegyverét használva teremti meg Páskándi az egzisztencialista léthelyzetet és a társadalmi mechanizmust egyszerre magába sűrítő alaphelyzeteket, amelyeket úgy tud továbbduzzasztani, ahogyan a beckett-i dramaturgia is egy-egy alapszituációból szélesíti ki az emberlét képleteit.”²⁰

A Páskándi-fordítások sorát Bertha Csilla folytatta, férjével, Donald E. Morse-szal. *Elhallgattatott hangok: erdélyi magyar drámák* című – Páskándi, Sütő András, Székely János, Lászlóffy Csaba és Szőcs Géza egy-egy darabját tartalmazó – drámaaválogatásukat (Silenced Voices: Hungarian Plays from Transylvania) az igényes írországi Carysfort Kiadó jelentette meg, a könyvbemutatót pedig a nagy hírű dublini Színházi Fesztivál idejére, 2008 októberére időzítették, és az Ír Nemzeti Színházban, az Abbey Theatre-ben tartották. Bertha Csilla úgy tudja, hogy sok angol és amerikai könyvtár megrendelte. „Évekkel később, amikor beléptünk az egyik legjobb dublini könyvesboltba – írja március 27-i elektronikus levelében –, nagy örömmel láttuk, hogy Sinkovits Imre és Kubik Anna néznek ránk a fedelével a néző felé fordítva álló könyvborítóról. Barátoknak, ismerősöknek, színházi rendezőknek adtunk a kötetből, érdekesnek tartották...”

Ebből a levélből tudom, hogy Bertha Csilla férje tanulmányíróként is foglalkozott Páskándi színházával. Dublinban megjelent írásának ezt a szimbolikus címet adta: *Beckett Erdélybe jön.*²¹ A modern drámát szemlélő kanadai folyóiratban pedig az abszurdoidok filozófiai létszem-

20 Uo.

21 Donald E. Morse: Samuel Beckett Comes to Transylvania: The 'Absurdoid Plays of Géza Páskándi (Beckett Erdélybe jön: P. G. abszurdoid darabjai). In *Literary and Cultural Relations: Ireland, Hungary, and Central and Eastern Europe* (Irodalmi és kulturális kapcsolatok: Írország, Magyarország és Közép- és Kelet-Európa, szerk. Kurdi Mária). Dublin, 2009, Carysfort Kiadó.

léletéről értekezett.²² A sort kettejük 2015-ös prágai előadása folytatja, a *Godot Magyarországra jön*²³ – Páskándi filozófiai vígjátékára utalva (*Godot-ra újra várnak*).²⁴ Páskándi nagy Beckett-tisztelő volt – emlékeztet Bertha Csilla. A *Godot*-t továbbíró, variáló – halála évében megjelent (1995) művében „a korábbiaknál is nyilvánvalóbban szervesíti a beckett-i absztraháló egyetemességet a közép-európai, sőt felismerhetően magyar sorskérdések dramatizálásával, Beckett-parafrázisokban és saját/sajátos logikai játékokban, történelmi és filozófiai vagy álfilozófiai elmélkedésekben tobzódó végtelen vibrálással, nyelvi pirotechnikával”.²⁵

Elhallgattatott hangok – ezzel a címmel került könyvkereskedelmi forgalomba Nyugaton az erdélyi magyar dráma antológiája. Színházi szószékekre (is) vár, hogy ezek a különleges hangok hallhatóak legyenek és halhatatlanok maradjanak.

Átalvető

-
- 22 Donald E. Morse: An Affinity for Philosophy: The Absurdoid Theatre of Géza Páskándi (Filozófiai affinitás: Páskándi Géza abszurdoid színháza). In *Modern Drama*, 2010. 1.
- 23 Bertha Csilla – Donald E. Morse: Godot Comes to Hungary via Translation and Acculturation (Godot Magyarországra jön fordítás és akkulturáció útján). In *Litteraria Pragensia*, 2015. dec.
- 24 Páskándi Géza: Godot-ra újra várnak. Filozófiai vígjáték, Bp. 1995.
- 25 Bertha Csilla: i. m.